

مقاله

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دستور زبان فارسی در چین^۱ جانگ لی مینگ^۲ (Zhang Li ming)

مقدمه

آموزش زبان فارسی در چین از زمان یوان آغاز شد. در دوره‌های یوان و مینگ ارگان آموزش زبان فارسی دولتی در چین تاسیس شده بود. از اواخر زمان مینگ آموزش مسجدی مردمی در چین رواج یافت و مدارس وابسته به مساجد به آموزش زبان عربی و فارسی پرداختند.

پس از تأسیس چین جدید، آموزش زبان فارسی در دانشگاه پکن از سال ۱۹۶۷ آغاز گردید و در مدت نزدیک به ۴۰ سال، تعداد زیادی از فارسی دانان مورد نیاز کشور در آنجا تربیت شدند، سپس دانشگاه زبان‌های خارجی لوه یانگ، دانشگاه زبان‌های خارجی شانگهای و دانشکده رادیو پکن، پی در پی کلاس زبان فارسی دایر کرده و نیروهای تدریس زبان و ادبیات فارسی سال به سال رشد و توسعه یافتند.

آموزش زبان فارسی با دستور زبان فارسی ارتباط نزدیک دارد. می‌توان گفت

چین از نظر سطح تدریس زبان فارسی در جهان در رده‌های اول قرار دارد و در زمینه تدریس زبان فارسی نیز موفقیت‌های زیادی را به دست آورده است. در اواخر دودمان مینگ و اوایل دودمان چینگ، چانگ جی مای *Chang zhi mai* دانشمند معروف مسلمان چین، «منهاج الطلب» را به زبان فارسی به عنوان نخستین کتاب دستور زبان فارسی در جهان نوشت. ما لیان یوان *Ma lian yuan* کارشناس آموزش و پرورش مشهور مسلمان چین نیز کتاب «کیمیای فارسی» را به زبان عربی در موضوع دستور زبان فارسی تالیف کرد.

پس از تاسیس چین جدید، کتاب‌های درسی زبان فارسی تالیف شده از سوی دانشمندان چینی به دستور زبان فارسی اختصاص داشتند که مهمترین آنها عبارت است از: دستور زبان فارسی - نخستین کتاب درسی دستور زبان فارسی - چاپ دانشگاه پکن در ۱۹۷۲، دستور زبان فارسی (دو جلد) تالیف پروفیسور زن ین شن در ۱۹۸۵، زبان فارسی - کتاب درسی زبان فارسی دانشگاه لوه یانگ - تالیف یائو سیانگ *Yao xiang* و چن سیو چین *Cheng xiu qin* در ۱۹۸۱، زبان فارسی پایه مقایسه سه زبان اویغوری، چینی و فارسی تالیف پروفیسور لی سیانگ *Li xiang* چاپ اداره نشریات ملی چین در ۱۹۸۹، درس‌های زبان فارسی پایه، چاپ دانشگاه پکن در ۱۹۹۱ و غیره.

موضوع این مقاله به طور اجمالی آموزش دستور زبان فارسی در چین است.

۱- آموزش زبان فارسی و تالیف کتاب دستور زبان فارسی در چین

الف - آموزش زبان فارسی در تاریخ چین

زبان فارسی معاصر از قرن نهم میلادی شکل گرفت و در هنگام لشکرکشی چنگیز به مناطق غرب در سال ۱۲۱۹ به اوج رسید و به زبان مشترک مسلمانان آسیای غربی و آسیای میانه و فلات ایران و شبه جزیره هند تبدیل شد. پس از اشغال چین توسط مغول‌ها، تعداد زیادی از صنعت‌گران، تجار، دانشمندان، نظامیان و روحانیون مسلمان مناطق غرب وارد چین شدند. آنان نیاکان ملت‌های مسلمان کنونی چین بودند و اکثر قریب به اتفاقشان به زبان فارسی حرف می‌زدند. در عصر یوان، مسلمانان از جنبه زندگی سیاسی، موقعیتی بالاتر از نژاد هان داشتند. در آن زمان سه زبان مغولی، فارسی و چینی زبان رسمی بود.

دولت مرکزی یوان برای تربیت مترجم زبان فارسی در ۱۳۸۹ در مدرسه هوی هوی دیارتمان مخصوص تدریس زبان فارسی تاسیس کرد. دو سند گرانبها یعنی فرهنگ مدرسه هوی هوی و لغتنامه مدرسه هوی هوی از آن دوران در چین باقی مانده است. فرهنگ مدرسه هوی شامل: زبان فارسی، آوانگاری زبان فارسی به صورت زبان چینی، معنی زبان چینی و متن ۲۶ نامه ارسال شده از طرف مناطق غرب و لغتنامه مدرسه هوی شامل: واژه های زبان فارسی با معنی چینی بوده است. این دو لغتنامه ۱۰۱۰ واژه زبان فارسی را شامل می شده است.

علاوه بر مدارک تاریخی دولتی، اسناد تاریخی مردمی مربوط به آموزش زبان فارسی نیز فراوان بوده و تاکنون تعداد زیادی از دست نویس ها در کتابخانه ها و مساجد چین باقی مانده است. در این میان می توان به دو کتاب دستور زبان فارسی منهاج الطلب و کیمیای فارسی اشاره کرد.

ب - شیخ جانگ زی مای و کتاب منهاج الطلب او

جانگ زی مای (۱۶۱۰ - ۱۶۷۰) آخوند مشهور اسلامی چین در زمان های مینگ و چینگ بنیانگذار مکتب شان دونگ آموزش مسجدی چین بود. در آموزش مسجدی چین ۱۳ کتاب درسی مورد استفاده قرار می گرفت که شش کتاب به زبان فارسی بود. کتب فارسی عبارت بودند از: هوای و منهاج الطلب، خطاب، گلستان، اربعون، مرصادالعباد و اشعه الامعات.

از این جهت می توان گفت زبان فارسی در آموزش مسجدی چین از موقعیت مهمی برخوردار بود. برای تامین نیازهای شاگردان زبان فارسی، شیخ جانگ زی مای کتاب دستور زبان فارسی منهاج را تالیف کرد.

دکتر محمد جواد شریعت دانشمند ایران در ۱۹۷۸ در مسجد دونگ سه پکن سه نسخه کتاب منهاج الطلب را کشف کرد. به نظر شریعت، کتاب منهاج الطلب قدیمی ترین کتاب دستور زبان فارسی نوشته شده به زبان فارسی بود و به علت اینکه چانگ زی مای برای اولین بار در جهان این کتاب را تالیف کرد، لذا توضیحات او در باره دستور زبان فارسی دارای ویژگی خاصی بود. این کتاب نخستین پژوهش علمی در مورد دستور زبان فارسی در جهان محسوب می شود و سطح تدریس زبان فارسی را در چین در آن زمان منعکس می کند.

کتاب منهاج الطلب به دو بخش تقسیم می‌شود: در بخش یکم به توضیح و دسته‌بندی افعال و قواعد دستوری مرتبط به آنها پرداخته و در بخش دوم واژه‌های زبان فارسی را به سه دسته: اسم، فعل و کلمات دستوری - که معنی مشخص نداشته‌اند - تقسیم و جداگانه به تشریح آنها پرداخته است. چنانگ‌زی مای در مقدمه این کتاب نوشته است: بعضی از شاگردانم از من درخواست می‌کردند آنچه را که تدریس کرده بودم بنویسم. من تقاضای آنها را برآورده ساخته و کتاب دستور زبان فارسی را نوشتم. سپس عده‌ای از دوستانم باز هم از من تقاضا کردند در زمینه ترکیب جمله‌ها پژوهش کنم. من پیشنهاد آنها را قبول کردم و سعی می‌کنم این کتاب را به خوبی بنویسم... از اینجا می‌توان استنباط کرد که کتاب دستور زبان فارسی باقی مانده از مسجد دونگ سه پکن شامل دو قسمت فوق بوده و اسم کامل آن باید هوی و منهاج الطلب باشد.

ج - مالیان یوان و کتاب کیمیای زبان فارسی

مالیان یوان (۱۸۴۱-۱۹۰۳) اسم دینی‌اش حاج محمد نورالحق ابن لقمان الصینی، کارشناس آموزش مسجدی چین و اهل استان یون‌نان و از نژاد هوی بود. وی در دهه ۱۹۶۰ به زیارت مکه رفت، سپس به ترکیه، عراق، مصر و هند مسافرت کرد و با دانشمندان محلی دیدار نمود و دانش اسلامی را به طور وسیع فرا گرفت. پس از بازگشت به میهن خود به آموزش مسجدی پرداخت و از شاگردان خود تقاضا کرد ضمن فراگیری زبان عربی و زبان فارسی بتوانند به زبان چینی کتب مقدس اسلامی را توضیح دهند. کتاب‌های صرف و نحو او به متن اصلی درس در آموزش مسجدی چین تبدیل گردید و تاکنون همچنان مورد استفاده قرار می‌گیرد. تدریس کتاب‌های الفصل، مهمات، عمده الاسلام وی مدتی در چین رایج شد. وی خاتم القرآن را به زبان چینی ترجمه کرد و تفصیل الایمان و دستور زبان عربی را به زبان عربی نوشت که در داخل و خارج از چین منتشر گردید. وی در ۱۹۰۳ به علت بیماری در هند درگذشت. اسم کتاب دستور زبان فارسی نوشته مالیان یوان به زبان عربی کیمیای فارسی است. یکی از این کتاب‌های چاپ شده در چین، در ۱۹۴۵ توسط مخبرالسلطنه دانشمند ایرانی به ایران برده شد و اکنون در کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود.

مالیان یوان در مقدمه این کتاب نوشته است: عالیتیرین و شیرین ترین زبان ها عربی و فارسی است... نیاکان ما پیشتر ایرانی بوده و بسیاری از کتاب های مقدس اسلامی از جمله توضیحات قرآن، شرعیات، عرفان و تصوف را به زبان فارسی نوشته اند. از این جهت شاگردان باید دستور زبان فارسی را فراگیرند... من بر اساس کتاب های تفسیر حسینی، منهاج، القوانین الفارسیه، القواعد الفارسیه به طور خلاصه، کتاب دستور زبان فارسی را تألیف کرده و اصول دستور زبان فارسی را به زبان عربی تشریح می کنم. اسم آن کیمیای فارسی است.

کتاب کیمیای فارسی از نظر موضوع و ترکیب با کتاب منهاج الطلب خیلی شبیه است. نویسنده گاهی به کتاب منهاج الطلب اشاره کرده و موضوعات مربوطه را با نمودار و نقشه توضیح داده است.

د- سایر کتاب های دستور زبان فارسی اشاره شده در مدارک تاریخی چین

علاوه بر دو کتاب منهاج الطلب و کیمیای فارسی، مالیان یوان در مقدمه کتاب خود به دو کتاب دستور زبان فارسی دیگر اشاره کرده است: ۱- اصول زبان فارسی و ۲- اصول دستور زبان فارسی. معلوم نیست که این دو کتاب توسط چینی ها نوشته شده یا از خارج از چین به آن سرزمین آورده شده بود. به نظر نویسنده این مقاله، هر دو کتاب احتمالاً توسط مالیان یوان از یک کشور اسلامی به چین آورده شده بود.

۲- تدریس زبان فارسی و پژوهش های دستور زبان فارسی پس از تاسیس چین

جدید

در سال ۱۹۵۷ بخش زبان فارسی در دانشگاه پکن تاسیس گردید و از آن هنگام تاکنون ۱۲ دوره رسمی و ۴ دوره کوتاه مدت دایر شده و بیش از ۲۰۰ نفر فارغ التحصیل شده اند. گذشته از اینها، دانشگاه زبان های خارجی لوه یانگ، دانشکده رادیویی پکن، دانشگاه زبان های خارجی شانگهای، نیز بخش زبان و ادبیات فارسی و دانشکده ملی مرکزی و دانشگاه سین جیانگ و دانشگاه نینگ شیا نیز دوره های کوتاه مدت زبان فارسی دایر کرده اند.

تدریس دستور زبان فارسی در چین معمولاً به دو روش صورت می گیرد. در

روش اول، دستور زبان فارسی در کتاب درسی در کنار سایر مطالب نوشته شده و دانشجویان با مطالعه کتاب درسی، آن را فرا می‌گیرند. در روش دوم، درس دستور زبان فارسی جداگانه به طور منظم تدریس می‌شود.

تدریس دستور زبان فارسی در دانشگاه پکن در ابتدا به روش اول صورت گرفته و دستور زبان فارسی یکی از موضوعات مهم کتاب درسی بوده است. در ۱۹۷۲ کتابچه دستور زبان فارسی توسط دانشگاه پکن به چاپ رسید. در ۱۹۸۴ پروفیسور زن ین شن کتاب درسی زبان فارسی را تالیف و با نظم خاصی دستور زبان فارسی را تشریح کرد. او در ۱۹۸۵ دستور زبان فارسی (دو جلدی) را با موضوعات گوناگون دستوری به طور کلی و منظم تالیف کرد. وی هنگام تالیف این کتاب از نتایج پژوهش‌های دانشمندان ایرانی و غربی در زمینه دستور زبان فارسی بهره برده بود. این کتاب مهمترین کتاب دستور زبان فارسی به زبان چینی در چین است.

در ۱۹۸۷ پروفیسور لی سیانگ از دانشگاه پکن با پروفیسور خمیتی از دانشگاه ملی مرکزی کتاب زبان فارسی پایه را به عنوان خودآموز به زبان‌های چینی، فارسی و اویغوری تالیف کردند. در این کتاب نیز دستور زبان فارسی پایه به طور مختصر بیان شده است.

در ۱۹۹۱ درس‌های زبان فارسی پایه تالیف پروفیسور لی سیانگ توسط اداره نشریات دانشگاه پکن به چاپ رسید. پروفیسور لی سیانگ هنگام تالیف این کتاب، تحت هدایت و کمک متخصصین ایرانی، نتایج جدید پژوهش‌های دانشمندان ایران در زمینه دستور زبان فارسی را مورد استفاده قرار داده بود. از این جهت این کتاب مورد توجه و علاقه معلمین زبان فارسی چین قرار گرفت.

لازم به ذکر است که زبان فارسی (۴ جلد) تالیف یائو سیانگ و چن سیو چین از دانشگاه زبان‌های خارجی لوه یانگ در ۱۹۸۱ نیز یکی از مهمترین کتاب‌های درس زبان فارسی است. در این کتاب به طور مفصل به توضیح موضوعات مختلف دستور زبان فارسی معاصر حتی زبان دری پرداخته شده است.

۳- وضع کنونی پژوهش‌های دانشمندان ایرانی در زمینه دستور زبان فارسی

پژوهش دستور زبان فارسی در داخل ایران دیرتر آغاز گردید. هر چند در کتاب‌های قدیم به صورت پراکنده به موضوع دستور زبان فارسی اشاره شده، ولی کتاب دستور زبان فارسی رسمی در اواخر قرن ۱۹ تالیف گردید. تحقیق‌القوانین نخستین کتاب

دستور زبان فارسی توسط حاج محمد یحیی حیران در هندوستان در ۱۸۴۵ نوشته شد و از آن به بعد تعداد زیادی از کتاب‌های دستور زبان فارسی با استفاده از سبک دستور زبان‌های عربی، یکی پس از دیگری به چاپ رسید. عمده آنها عبارت است از:

- ۱- کتاب فواید صرف و نحو فارسی عبدالکریم بن ابی القاسم ایروانی چاپ ۱۸۴۵.
- ۲- کتاب صرف و نحو فارسی حاج محمد کریم خان کرمانی چاپ ۱۸۵۶ در کرمان. این کتاب در واقع بر اساس دستور زبان عربی نوشته و بعضی از موضوعات

دستور زبان فارسی بر آن اضافه شده است .

۳- کتاب **تنبيه الصبئين محمد حسين مسعود بن عبدالرحيم** چاپ ۱۸۷۷ در استانبول. این کتاب متأثر از زبان های عربی و فرانسوی نوشته شده است .

۴- **دستور سخن و دبستان فارسی میرزا حبیب اصفهانی** چاپ ۱۸۹۰ در استانبول. این کتاب در واقع پیش آهنگ دستور زبان فارسی معاصر است . واژه دستور به معنی دستور زبان برای اولین بار در این کتاب مورد استفاده قرار گرفته است .

۵- کتاب **لسان العجم میرزا حسن بن محمد بی محمد نقی طالقانی** چاپ سال ۱۸۹۹ در هندوستان .

۶- کتاب **نهج الادب نجم الغنی خان رامپوری** چاپ ۱۹۱۹ در هندوستان. ترکیب این کتاب شبیه دستور زبان عربی است .

۷- کتاب **دستور زبان فارسی غلام حسین کاشف** چاپ ۱۹۱۱ در ترکیه. این کتاب بر اساس ترکیب دستور زبان ترکیه نوشته شده است .

تدریس و نگارش دستور زبان فارسی در ایران از تاسیس دانشگاه به سبک جدید آغاز شد. نخستین کتاب درسی دستور زبان فارسی در ایران **دستور زبان فارسی عبدالعظیم قریب** است که در واقع تکمیل کتاب دستور سخن میرزا حبیب می باشد و مدتی کتاب درسی دانشگاه علوم انسانی محسوب می گردید و بیش از ۳۰ بار تجدید چاپ شده است . در حال حاضر معتبرترین کتاب درسی دستور زبان فارسی، **دستور زبان فارسی پنج استاد** : عبدالعظیم قریب ، ملک الشعرا بهار ، بدیع الزمان فروزانفر ، رشید یاسمی و جلال الدین همایی می باشد . این کتاب توسط پنج استاد دانشکده ادبی دانشگاه تهران در ۱۹۴۹ نوشته شده و تحت تاثیر دستور زبان عربی و نتایج پژوهشی دستور زبان عربی می باشد . کتاب دستور زبان فارسی معتبر دیگری که در آموزش متوسطه ایران مورد استفاده قرار می گیرد **دستور زبان فارسی نائل خانلری** است . نویسنده این کتاب وزیر آموزش و پرورش ایران در عصر پهلوی بود. این کتاب به عنوان کتاب درسی دبستان و دبیرستان به طور وسیع مورد استفاده واقع شده و در یک نسل از ایرانیان تاثیر زیادی بر جای گذاشت . اخیراً عده ای از دانشمندان ایرانی نسبت به این کتاب ، نظر منفی ابراز کرده و معتقدند که این کتاب، دستور زبان فارسی را خیلی ساده کرده است .

به دنبال پژوهش های دانشمندان ایران در زمینه علم زبان شناسی غربی معاصر ، تعدادی از کتاب های دستور زبان فارسی بر اساس تئوری زبان شناسی غربی معاصر

نوشته شد. در این میان می‌توان به کتاب **توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی** محمد رضا باطنی، **دستور تالیف علی اشرف صادقی و غلامرضا ارژنگ و دستور زبان گشتاری مشکوه الدینی** اشاره کرد. ویژگی این کتاب‌ها این است که در قسمت اول به معرفی تئوری زبان شناسی مربوطه پرداخته و در قسمت دوم دستور زبان فارسی را با تئوری زبان شناسی مربوطه توصیف کرده‌اند. تاکنون همه این کتاب‌ها مورد تایید عمومی دانشمندان ایرانی و خارجی قرار نگرفته است.

در ۲۰۰۳، کتاب **دستور مفصل امروز خسرو فرشیدورد** استاد دانشکده ادبیات دانشگاه تهران توسط اداره نشریات زبان ایران به چاپ رسید. این کتاب در موضوع دستور زبان فارسی (بیش از ۷۰۰ صفحه) شامل چهار قسمت است: مقدمه دستور زبان فارسی، واژه و گروه واژه‌ها، حرف ربط و گروه واژه‌های حرف ربط و جمله مرکب، تحولات صدا و حروف زبان فارسی. این کتاب از نظر ساختار و موضوع جدید است. در این کتاب به ویژه به پژوهش جمله مرکب و گروه واژه‌ها پرداخته شده که در کتاب‌های دستور زبان فارسی قبلی بی سابقه بوده است.

سخن پایانی

تدریس زبان فارسی در چین از زمان یوان آغاز و بدون شک پژوهش دستور زبان فارسی نیز از آن زمان شروع شد. دو کتاب دستور زبان فارسی **منهاج الطلب و کیمیای فارسی** تالیف دانشمندان مسلمان چین سطح بالایی تدریس زبان فارسی و پژوهش دستور زبان فارسی در چین را منعکس کرده است. پس از تاسیس چین جدید، معلمین زبان فارسی در چین موفقیت‌های چشمگیری را در زمینه تدریس زبان فارسی و پژوهش دستور زبان فارسی به دست آورده‌اند. به ویژه در پژوهش جمله مرکب نظریات خاص خود را دارند، اما هنوز دانشمندان چینی با تئوری‌های علم زبان شناسی معاصر، در باره زبان فارسی پژوهش نکرده و به نتایج پژوهش‌های دانشمندان ایرانی در زمینه دستور زبان فارسی اهمیت زیادی نداده‌اند.

پانویس‌ها:

- ۱- ارسالی از رایزنی فرهنگی ج. ۱۰. ایران در پکن
- ۲- استاد زبان فارسی دانشگاه شانگهای